

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I	ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
<p>1. Датум и орган који је именовао комисију:</p> <p>27.02.2013. године, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду.</p> <p>2. Састав комисије:</p> <p>1. Проф. др Биљана Ђорић Француски, ванредни професор, ментор, ужа научна област Англистика, изабрана у звање 15.05.2012. године, Филолошки факултет, Универзитет у Београду.</p> <p>2. Доц. др Александра Јовановић, доцент, члан Комисије, ужа научна област Англистика, изабрана у звање 14.02.2007. године, Филолошки факултет, Универзитет у Београду.</p> <p>3. Доц. др Томислав Павловић, доцент, спољни члан Комисије, ужа научна област Енглеска књижевност и култура, изабран у звање 13.04.2011. године, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу.</p>	
II	ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
<p>1. Име, име једног родитеља, презиме: Ивана Милан Тодоровић</p> <p>2. Датум рођења, општина, република: 20.08.1985. Шабац, Србија</p> <p>3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе:</p> <p>4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:</p>	
III	НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
<p><i>Дијахронијска анализа неких аспеката другости у англофоној књижевности</i></p>	
IV	ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ
<p>Докторска дисертација <i>Дијахронијска анализа неких аспеката другости у англофоној књижевности</i> кандидаткиње Иване Тодоровић обухвата 219 куцаних страница. Састоји се од шест поглавља: ‘Увод’ (1–11); ‘Другост и колонијализам’ (12–57); ‘Расни ‘други’ (58–107); ‘Оријентални и окцидентални ‘други’ (108–143); ‘Концепт другости у савременом добу’ (144–193); и ‘Закључак’ (194–207). Библиографија приложена на крају рада (208–218) садржи 151</p>	

библиографску јединицу. Рад садржи и резиме, на српском и енглеском језику, као и биобиблиографију кандидаткиње.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У својој докторској дисертацији, Ивана Тодоровић успешно је обавила врло сложен задатак, пруживши дијахронијско сагледавање концепта другости на основу читања одабраних књижевних дела англофоних списатеља од колонијалних почетака до данашњице. Иако су, према наводима кандидаткиње, појмови другости и 'другог' веома заступљени у психоаналитичкој, постколонијалној и савременој политичкој теорији, преглед обимне литературе показао је да није довољно истражено на који начин су они инкорпорирани у књижевност, у чему је управо оригиналност ове дисертације. Критеријуми при одабиру књижевних дела били су период настанка и репрезентативност текста, док се, ради остваривања научне опсежности, ауторка овог докторског рада одлучила за интерпретацију различитих жанрова, те рад обухвата анализу једне драме, десет романа и четири приповетке.

У **уводном делу**, кандидаткиња као основни циљ рада одређује продубљивање и проширивање знања о концепту другости. Издвојивши кључна питања релевантна за тему истраживања и формулисавши десет основних хипотеза своје дисертације, кандидаткиња тумачи одабрана књижевна дела у постојећим оквирима психоаналитичке и постколонијалне теорије, а затим методама генерализације и индукције на основу појединачних и конкретних примера изводи опште закључке о концепту другости.

У поглављу **'Другост и колонијализам'**, кандидаткиња Ивана Тодоровић бави се видовима конструкције 'другог' и односом према 'другом' у контексту колонијализма, при чему акценат ставља на анализу дискурса канибализма и варваризма, дехуманизацију колонијалног 'другог' и значај језика и религије као фактора другости. Дела која интерпретира у овом поглављу су Шекспирова драма *Бура* и романи *Робинзон Крусо* и *Даље авантуре Робинзона Крусоба* Данијела Дефоа и *Ишчекујући варваре* Џ. М. Куција. Буру ауторка дисертације тумачи као алегорију о колонијализму, а протагонисту Проспера као архетипски лик колонизатора. Наиме, врло убедљиво, она повезује постколонијалну теорију и нарочито видове конструкције 'другог' на које је указала Гајатри Спивак (*световање*, ниподаштавање 'другог' и физичко дистанцирање освајача од освојених) са Просперовим поступцима према слуги Калибану. Ниподаштавање 'другог' је, према схватању ауторке, у служби оправдања/одржавања колонијалног система и јавља се у два облика: дехуманизација 'другог' и клише о развратности 'другог'. Просперо тако представља Калибана као полу-звер, недовољно људско биће, а све то да би могао да експлоатише његов рад. Кандидаткиња препознаје поједина општа места при описивању 'другог', као што су ишчуђавање над његовим физичким изгледом, питање да ли се ради о људском бићу и инсистирање на његовој наводној чудности. Приписивање развратности потчињенима, с друге стране, постало је пратећа појава конструкције 'другог', а резултат је механизма пројекције властитих недозвољених или непожељних особина на припаднике других заједница. Кроз Просперово признавање Калибана „за свог“ (двојника), ауторка увиђа подељеност сопства и закључује да је 'други' у нама, то јест да представља одраз ЈА у огледалу. У овом поглављу, ауторка такође истражује спровођење такозване цивилизаторске мисије, и то кроз наметање језика и религије колонизатора подређеним субјектима. Језик је, према мишљењу кандидаткиње, значајан фактор перципирања другости. С једне стране, познавање језика освајача на извешан начин редукује другост колонизованог, чинивши га сличнијим колонизатору, а с друге, он колонизованог такође поробљава, приморавајући га да мисли у оквиру истих концептуалних категорија као колонизатор. Важност религије за перципирање другости ауторка између осталог доказује на основу Дефоовог романа *Робинзон Крусо*. Наиме, она уочава склоност ликова хришћанске деноминације да инсистирају на међусобним сличностима и јединству у

односу на колонијалног ‘другог’, а у циљу очувања колонијалног система, и указује на њихове прозелитистичке активности, настале као последица доживљаја властите религије као супериорне и моралне обавезе да се „спасу“ дивљаци. Интерпретацијом овог романа ауторка открива и растући значај расе у односу према колонизованим народима. Представници црне расе у роману, на пример, бивају рангирани у односу на то колико одступају од европске норме, како од стране Европљана тако и од стране блиских племена, у чему ауторка дисертације открива две суштинске одлике другости, а то је да се класификација не зауставља на линији МИ/‘други’, већ да се и поткатегорије *унутар* категорије ‘други’ градирају, као и да ‘други’ има властитог ‘другог’. У Куцијевом роману кандидаткиња, између осталог, указује на постојање два психолошка процеса који су део конструкције ‘другог’. Први је такозвана логика „начелног приписивања“ (Колсто 2008), којим се бришу разлике међу припадницима заједнице ‘други’, у овом случају „варварског“ народа, то јест они бивају укалупљени у преовлађујуће виђење другости. Други процес односи се на ширење непотврђених гласина о наводним преступима које чине варвари, што ауторка дисертације разуме као измишљање непријатеља, јер постојање ‘другог’ доприноси компактности и, на дуже стазе, чак и опстанку колонијалног система.

У поглављу насловљеном **‘Расни ‘други’**, Ивана Тодоровић истражује концепт другости из перспективе дискурса расизма. Романи које овде интерпретира су *Ујка Томина колиба* романисијерке Харијет Бичер Стоу, *Најплавље око* Тони Морисон и *Срамота*, још један роман из пера Џ. М. Куција. Полазећи од премисе да су јунаци Харијет Бичер Стоу у служби оповргавања расних стереотипа, кандидаткиња их анализира појединачно, указујући на који начин одступају од уврежених предрасуда. Овим путем, такође, долази до важног закључка о противуречности појединих клишетираних представа, као што су, на пример, стереотип о безосећајности црнаца, којим се овој раси негира способност да осећа једнако акутно као бела, и стереотип о пренаглашеној сензуалности црнаца. То значи, примећује кандидаткиња, да се негативне представе о ‘другом’ мењају у складу са интересима хегемона упркос њиховој потенцијалној парадоксалности. Најинтересантнији у погледу негирања стереотипије, према кандидаткињином мишљењу, јесте лик мелескиње Елизе. Она уочава да овај лик доводи у питање сам концепт расног ‘другог’, с обзиром на чињеницу да је и даље сматрају црнкињом иако ни једном релеватном физичком карактеристиком не припада овој раси, у чему ауторка дисертације препознаје чињеницу да је Харијет Бичер Стоу извршила транскодирање на нивоу књижевног лика – промену постојећих значења – те лик црнкиње од развратне и лење (уобичајени стереотипи) овде постаје физички и духовно лепа жена. Истражујући однос према расном ‘другом’ у контексту ропства, ауторка дисертације уочава два преовлађујућа шаблона поступања робовласника. Један подразумева опредмећивање ‘другог’, који сад више није ни полу-животиња, већ само артикал, имовина власника, а други вршење тортуре над њиме. Убедљивом аргументацијом, она брани став да је спровођење тортуре узроковано вишеструким мотивима. Ту се могу убројати, пре свега, латентна завист према расном ‘другом’, који се подсвесно доживљава као супериоран; испољавање воље за моћ, јер вршење тортуре јача осећај супериорности сопства белог човека; тежња за нарушавањем интегритета ‘другог’ и његове способности да разликује добро и зло, пошто би таква готово анимална егзистенција потврдила инфериорност ‘другог’; свесно застрашивање ‘другог’, у сврху преношења поруке да непослушност неће бити толерисана, и шире, покушај одржавања робовласничког система. У анализи *Најплављег ока* кандидаткиња се фокусира на положај обојених жена, које види као двоструко ‘друге’, и расне и родне. Акценат ставља на психолошке последице вишевековне позиције заточености жена у процепу између расистичког и патријархалног поретка, од којих истакнуто место заузима шизофренија – екстреман вид поремећаја идентитета ‘другог’. У Куцијевом роману, кандидаткиња уочава парадигматску промену значења појмова „бели“ и „црни“, који добијају нове конотације: покајања, односно моћи. Обезвлашћивање белаца, праћено оснаживањем црне расе, ауторка објашњава променом друштвено-политичких

околности у Јужној Африци након апартхејда, примећујући да се борба за моћ води кроз секс, то јест да је поприште те борбе – тело жене.

У поглављу **‘Оријентални и окцидентални ‘други’**, кандидаткиња истражује концепт другости у оквиру дискурса оријентализма и окцидентализма, а на основу романа *Чаробница из Фиренце* Салмана Руждија и *Једно путовање у Индију* Едварда Моргана Форстера. Руждијево дело она разуме као литерарну интерпретацију првих контаката цивилизација Истока и Запада. Исток је, према запажању кандидаткиње, у овом роману највећим делом саткан од слика које побијају оријенталистичке предрасуде. Фатехпур Сикри, престоница монголског цара Акбара, представљен је као напредна метропола која предњачи у односу на европске градове не само по величини, већ и по мултикултуралном и космополитском духу. На преласку у 16. век, када су на Западу буктали крвави верски ратови и када се због алтернативних ставова губила глава, Акбар гради храм слободног говора, у ком је дискусија „једини бог“, и пропева хуманистичке идеје кроз религију човека. На овај начин, закључује ауторка, Ружди сведочи да Исток ни у ком погледу није заостајао за Западом. Такође, она уочава да у 15. и 16. веку, када се одвија радња романа, оријентализам и окцидентализам нису биле развијене идеологије. Ово доба карактерише интересовање за културу ‘другог’, из чега следи да ‘други’, иако ређе, може бити позитивно вреднован. Јавља се и идеја о истости људи, то јест идентичности људског потенцијала без обзира на културне, националне, верске и расне разлике. Акбар се залаже за здруживање Оријента и Окцидента, из чега следи да се Запад на Истоку још увек не перципира као ‘други’. Међусобне предрасуде постоје, али оне су, према ауторки дисертације, у домену културне критике. Чешћи контакти и нарочито колонизација, довели су до јачања нетрпељивости, при чему је оријенталистички дискурс брже хватао корена због експанзионистичких тежњи Запада. *Једно путовање у Индију* пружио је кандидаткињи увид у дијахронијски развој оријенталистичког и окциденталистичког дискурса. За разлику од 16. века, на преласку у 20. век предрасуде цветају на обе стране. Англо-Индијци у роману неумољиво верују у инфериорност оријенталног ‘другог’; понављају се стереотипи о похотности и нечистоћи Оријенталаца, њиховој претераној бучности, потлачености њихових жена и неспособности ‘другог’ да спроводи владавину закона (такозвани „правни“ оријентализам). За растућу нетолеранцију ауторка криви колонијални систем, што, према њеном веровању, доказује лик Енглеца Филдинга. У почетку, Филдинг је наклоњен Индијцима и саосећа са неправдама које им колонизатори наносе, али, што је дуже укључен у колонијалну машину, то већи број оријенталистичких предрасуда прихвата и он сâм. Окцидентализам, с друге стране, представља антиколонијалну стратегију и резултат је, показује анализа lika Индијца Азиза, бескрајне серије понижења од стране освајача. Између Енглеца и Индијца, кандидаткиња види као поруку романа, не може се остварити пријатељство, то јест они не могу престати да међусобно буду ‘други’, све док се између Истока и Запада не успостави баланс моћи.

У наредном поглављу дисертације, **‘Концепт другости у савременом добу’**, кандидаткиња испитује преовлађујуће ставове према мигранту као типичном ‘другом’ након деколонизације. Књижевна дела у којима трага за аргументима јесу романи *Збогом за коса* Аните Десаи и *Наслеђени губитак* Киран Десаи, као и четири приповетке књижевника, драматурга и режисера Ханифа Курејшија („Ми нисмо Јевреји“, „Мој син фанатик“, „Додирнут“ и „Док ти је језик у мом грлу“). Мигрантски ликови Аните Десаи указују на незавидну позицију ‘другог’ у дијаспори у другој половини 20. века. За мигранте су, примећује кандидаткиња, резервисани само најтежи физички послови, а живот на ивици егзистенције додатно отежавају свакодневно вређање и деградирање од стране староседелаца. Уз то, роман открива да љубавна веза са ‘другим’ може да допринесе губитку статуса у друштву. Тако, удавши се за тамнопутог Азијца, Енглескиња Сара прекршила је друштвене норме своје земље, због чега бива сврстана међу опоненте, припаднике табора ‘другог’. Пример Сариног lika, стога закључује ауторка овог докторског рада, показује да позиција другости не мора *необходно* да буде везана за расу, етничку припадност или религију, иако

то најчешће јесте, већ да може да зависи од свеукупног друштвеног контекста. Анализом ликова романа Киран Десаи, с друге стране, ауторка уочава да карактеристично приписивање негативних квалитета мигрантима од стране мејнстрим друштва може да код миграната изазове различите облике поремећаја идентитета. Као значајан истиче поунутрење предрасуда, при коме 'други' поверује у властиту инфериорност. Суочен са ксенофобијом Енглеза, судија Џаму, на пример, почиње себе да поима као одурног, што резултира компулзивном потребом да свакодневно избељује лице пудером, то јест да ставља „белу маску“ (Фанонова фраза). На основу Курејшијевих приповедака кандидаткиња изводи још дуги низ сазнања о концепту другости. Између осталог, она утврђује да поседовањем заједничког 'другог' (код Курејшија су то Јевреји) са припадницима доминантне културе мигранти покушавају да ублаже властиту другост. Деца су, при томе, једина бића потпуно лишена аверзије према 'другом', из чега произлази да је конструкција 'другог' резултат учења, и то превасходно социјалног учења и учења по моделу. Мали Били из приповетке „Ми нисмо Јевреји“, примера ради, увек копира очеве поступке и речи приликом сукоба са Азхаром, вршњаком хибридног порекла. Курејши слика јасно дихотоман свет, у коме се сучељене цивилизације Истока и Запада на крају 20. и почетком 21. века и даље међусобно перципирају као 'други', а стереотипне предрасуде настале у ранијим епохама још увек цветају.

И најзад, у **закључном делу** дисертације ауторка указује на чињеницу која произилази из последњег поглавља, а то је да конструкција другости никако није само ствар прошлих времена већ је и тужна чињеница савременог доба. Објединивши закључке до којих је дошла на крају сваког од побројаних поглавља, а на основу темељне анализе одабраних дела, и осврнувши се на значај продубљивања знања о другости у циљу побољшања односа са 'другим', будући да је незнање главни узрок предрасуда о 'другом', кандидаткиња изражава уверење да је управо књижевност, као један од битних извора сазнања о 'другом', изузетно важна за разумевање и прихватање 'другог', што доказује и ова докторска дисертација. На овај начин, указавши на то да је један од циљева постколонијалне књижевности довођење у питање унапред створених и углавном неоснованих представа о 'другом', како би нам он постао блискији и приступачнији, кандидаткиња, Ивана М. Тодоровић, заокружује исцрпно и у сваком погледу узорно спроведено истраживање теме, богато многобројним релевантим и оригиналним увидима.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

1. „Мигрант као 'други': роман *Наслеђени губитак* Киран Десаи“, *Наслеђе* 20, 2011, 261–270.
2. „'Црни су им коњи, црне потковице': психолошки аспекти тортуре у романима *Ишчекујући варваре* Џ. М. Куција и *Молитва* Вука Драшковића“ (коауторство са Биљаном Ђорић Француски), *Друштвене кризе и (српска) књижевност и култура*, 2011, 77–92.
3. „О концепту субалтернитета: теоријско разматрање и примена у књижевности“, *Folia Linguistica et Literaria* 5, 2011, 163–175.
4. „The 'other' in Shakespeare and Today“, *Pujec* 5, 2011, 173–182.
5. „О етичности цивилизатора према варварском 'другом' у роману *Ишчекујући варваре* Џ. М. Куција“, *Комуникација и култура*, 2012, 304–314.
6. „Конструкција другости у доба раног колонијализма: Шекспирова *Бура* и Дефоов *Робинзон Крусо*“, *CASCA* 1, 2012.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Сумирано, најважнији закључци ове дисертације о концепту другости су следећи:

- идеја о постојању 'другог' јавља се већ са првим међуцивилизацијским контактима, али бива учвршћена и обликована у доба колонијализма;
- постепено погоршавање представа о 'другом', нарочито на релацији Запад-Исток, последица је експанзионистичких тежњи западних држава;
- у доба раног колонијализма јављају се извесни видови стварања 'другог', између осталог *световање*, *ниподаштавање* 'другог' и *дистанцирање* освајача од освојених, који у наредним епохама непрестано бивају репродуковани;
- *ниподаштавање* 'другог' у служби је оправдања/одржавања колонијалног система и јавља се у два облика: *дехуманизација* 'другог' и клише о развратности 'другог';
- *измишљање* 'другог', уколико он не постоји, путем ширења непотврђених гласина, неопходно је стога што 'други' доприноси компактности и, на дуже стазе, опстанку колонијалног система;
- начелним приписивањем особина бришу се разлике међу 'другима', како би, поставши колективитет, престали да буду доживљавани као јединствена људска бића са осећањима и потребама;
- дужа укљученост у колонијалну машину доприноси јачању предрасуда према 'другом';
- тортуре вршене над 'другим' вид је испољавања воље за моћ и јача осећај супериорности сопства 'Другог';
- стварање 'другог' засновано је на бинарном начину мишљења;
- категорија 'други' може се поделити на поткатегорије које се градирају у односу на то колико одступају од норме ЈА, или колективног МИ;
- тамнопута жена је двоструки 'други', и расни и родни;
- 'други' има властито 'другог', а не само 'Другог';
- 'други' је променљива друштвена конструкција, те са променом историјских околности 'Други' може постати 'други' и обрнуто (у постколонијалном смислу);
- 'други' не може постати 'Други' само на основу мимикрије, то јест ако изостане поменута промена историјских околности;
- љубавна или пријатељска веза са 'другим' повлачи губитак повлашћеног статуса, па 'Други' услед такве везе постаје 'други';
- негативне представе о 'другом' мењају се у складу са интересима хегемона, без обзира на контрадикторности које се при томе могу јавити;
- уколико поседују заједничког 'другог', друштвене заједнице се међусобно перципирају као блиске;
- језик, религија, раса и одећа значајни су фактори у перципирању другости;
- 'други' је резултат механизма пројекције властитих неприхватљивих особина на другу особу или заједницу. Како се понекад пројектују и пожељне особине (врлине), закључак је да 'други', иако ређе, може бити позитивно вреднован;
- деца су углавном лишена нетрпељивости према 'другом', из чега следи да је стварање 'другог' последица социјалног учења и/или учења по моделу;
- приписивање негативних особина 'другом' може код њега проузроковати поремећај система вредности;
- приписивање негативних особина 'другом' може такође код њега проузроковати психичке последице, од којих је најчешћа блажи или тежи поремећај идентитета;
- 'други' постоји и у савременом добу, а најчешће је отеловљен у личности мигранта;
- значајан број стереотипних представа о 'другом' преживео је до 21. века;
- процес стварања 'другог' својствен је људском роду.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Ауторка ове докторске дисертације, Ивана М. Тодоровић, показала је свестрано познавање и дубоко разумевање концепта другости, сагледаног из више различитих углова, а у оквирима савремене психоаналитичке и постколонијалне теорије. Уз помоћ изразите способности за изузетно свеобухватну анализу пажљиво одабране књижевне грађе и на њој утемељену синтезу запажања до којих је дошла, а све то на основу актуелне и веома богате литературе, ауторка је показала и широко и темељно познавање испитиване проблематике. О труду уложеном у писање ове дисертације сведочи импресиван списак коришћених библиографских јединица, као и адекватна употреба терминолошког апарата, док се оригинална запажања кандидаткиње одликују јасним, конкретним и прецизним научним језиком, али и лепим стилем. Резултати истраживања су релевантни и оригинални, те сматрамо да је кандидаткиња, Ивана М. Тодоровић, у потпуности задовољила захтеве научног приказа и тумачења резултата свог истраживања.

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, Комисија са задовољством предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета у Београду да овај рад прихвати као докторску дисертацију, а кандидаткињу, Ивану М. Тодоровић, позове на усмену одбрану пред истом Комисијом (**Проф. др Биљана Ђорић Француски**, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду, ментор; **Доц. др Александра Јовановић**, доцент, Филолошки факултет Универзитета у Београду, члан Комисије; **Доц. др Томислав Павловић**, доцент, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, спољни члан Комисије).

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Проф. др Биљана Ђорић Француски, ванредни професор,
Филолошки факултет, Универзитет у Београду, ментор.

1. _____

Доц. др Александра Јовановић, доцент, Филолошки факултет,
Универзитет у Београду, члан Комисије.

2. _____

Доц. др Томислав Павловић, доцент, Филолошко-уметнички
факултет, Универзитет у Крагујевцу, спољни члан Комисије.

3. _____